

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІЧНИХ ПРОЯВІВ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

УДК 37.091.12:159-051

ШОЛОХ О.А.

аспірантка кафедри екологічної психології та психічного здоров'я, практичний психолог психологічної служби ЧНПУ ім.Т.Г.Шевченка, м. Чернігів

У статті розглядаються теоретичні аспекти динаміки ціннісної сфери практичних психологів; фактори, що впливають на цей процес.

Ключові слова: *ціннісні орієнтації, практичний психолог, динаміка ціннісних орієнтацій практичних психологів.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДИНАМИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ ЦЕННОСТНОЙ СФЕРЫ ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА

В статье рассматриваются теоретические аспекты динамики ценностной сферы практических психологов; факторы, что влияют на этот процес.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, практический психолог, динамика развития ценностных ориентаций практических психологов.*

Постановка проблеми та її значення. В сучасну історичну добу зростає соціальний запит на професійно підготовлених психологів - практиків, особливо у сфері надання психологічної допомоги представникам різних верств соціуму. В ринкових умовах вимоги до практичних психологів неухильно підвищуються. При осмисленні практичної і теоретичної значимості ефективної діяльності практичного психолога важливу роль відіграють його смисложиттєві та ціннісні орієнтації, які сприяють особистій та професійній самореалізації.

Специфіка праці практичного психолога вимагає глибокого усвідомлення того, що професійне та особистісне в психологічній практиці, тісно взаємопов'язані. В.Н. Карандашев наводить такі думки і власне ставлення до психолога: "У тих людей, яких я вважаю по-справжньому професійними психологами, я завжди помічав незвичайне злиття професії і життя, включеність внутрішніх переживань і напруженого духовного пошуку в контекст професійної діяльності і, навпаки, включеність професійної діяльності в загальний контекст всього життя. Це для мене ідеальна ситуація - щоб усе, що я роблю, як професіонал, ставало частиною мого духовного пошуку" [5, 132]. До діяльності практичного психолога також може бути цілком доречним одне з повчань Авви Дорофея про те, що не зневажаючи усіх речей, слави і тілесного спокою, а разом з тим і самовиправдання, не можна ні відсікти своїх побажань, ні позбутися гніву і скорботи, ні заспокоїти ближнього.

Проблема розвитку ціннісних орієнтацій практичних психологів є досить актуальною на сьогоднішній день, її розв'язання - один

з пріоритетних напрямків у становленні та розвитку практичного психолога як фахівця. Її стрижень-розвивальна, культуротворча домінанта, виховання такої особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, критично мислить, генерує оригінальні ідеї, здатна реалізувати себе в умовах сучасного швидкоплинного світу.

Аналіз досліджень з проблеми. Теоретичний аналіз психологічної та педагогічної літератури, вивчення практичної складової професійного розвитку фахівців-психологів свідчать, що за наявності сформованого образу психолога-практика (глибокі психологічні та психотерапевтичні знання, збалансована сфера особистісних емоційних переживань, відповідальність,

розвинена інтуїція тощо), недостатньо структуровані ціннісні орієнтації фахівця. Потребує більш глибокого обґрунтування ролі та місця цінностей у процесі ефективного професійного функціонування психологів-практиків. У теоретичному плані це проблема створення стратегії формування професійної позиції психолога-практика, визначення ролі і місця цінностей у цьому процесі. У практичному плані це проблема психолого-педагогічних умов, що дозволяють розвивати систему ціннісних орієнтацій практичних психологів.

Основою наукового аналізу динамічних проявів ціннісної сфери практичного психолога є фундаментальні положення та ідеї про єдність особистості та діяльності, свідомості і діяльності (К.А.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, А.А. Бодальов, Л.С. Виготський, В.П. Зінченко, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясищев, А.В. Петровський, В.А. Петровський, С.Л. Рубінштейн, В.А.Отрут та ін.);

Істотне значення в концептуальному плані мають: основні положення про функції цінностей і ціннісних орієнтаціях у свідомості людини (Н.А. Бердяєв, Б.С. Братусь, А.В. Брушлінський, С.С. Бубнова, Л.П. Буєва, А.Г. Здравомислов, У.П. Кузьмін, Д.О.Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін, М. Момов, Г. Олпорт, М. Рокіч, Дж. Холланд, Е.Шпрангер); положення про зміст індивідуально-особистісної позиції та професійної позиції практичного психолога (К.А.Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, Н.М. Боритко, Б.С. Братусь, А.А. Деркач, Ю. М. Жуков, І. С. Кон, В. Н. Мясищев, В.М. Розін, С.Л.Рубинштейн, Л.Б.Шнейдер, І. Yalom); сучасні концепції гуманізації освіти (І.Ю. Алексашина, В.П. Бездухов, М.Н. Берулава, В.С.Біблер, В.М. Богуславський, С.Г. Вершловський, Е.Д. Дніпрова, А.В.Кір'яков, І.А. Колеснікова, Ю.Н. Кулпоткін, А.А.Мелік-Пашаєв, В.А. Сластенін, Г.С. Сухобська, Є.І. Шиянов, Л.І.Фішман).

Дослідники ціннісних орієнтацій практичних психологів зауважують, що професійна позиція психолога-практика є сукупністю психічних регуляторів (відносини, ставлення, ціннісні орієнта-

ції) діяльності і взаємодій з клієнтами. Ціннісні орієнтації у професійній позиції психолога виступають в якості системоутворюючих компонентів. Створення для психологів системи цінностей і усвідомлення смислів професійної діяльності, складає основу для нових теоретичних уявлень про функції ціннісних орієнтацій у вирішенні соціально-значущих проблем [5,15].

Мета статті - розширити наукові уявлення про роль і місце ціннісних орієнтацій, їх динамічний аспект в процесі підвищення ефективності професійної діяльності психолога-практика.

Виклад основного матеріалу Ціннісні орієнтації є однією зі складових ядра соціально-психологічної характеристики особистості. У психологів питання про роль цінностей у процесі практичної діяльності, як правило, сумнівів не викликають. Водночас, значна увага приділяється емпатії, фасілітації, побудові контакту, комунікативній майстерності у виконанні поставлених задач під час безпосередньої роботи з клієнтом.

Діяльність практичного психолога, як вид психологічної допомоги, має в нашій країні відносно недовгу історію. У силу цього, існують значні труднощі в плані визначення сутності психологічного впливу психологів-практиків. Специфіка роботи при цьому не всіма приймається в розрахунок, що може призвести до виникнення помилок у постановці цілей і завдань процесу професійної діяльності, визначенні стратегій роботи практичного психолога. Це відкриває простір для творчості, але підвищує ймовірність неадекватних і некомпетентних дій, в результаті яких практичний психолог сам стає джерелом стресів для себе і клієнтів, наносячи шкоду професійному та особистісному розвитку.

Необхідно приділяти особливу увагу питанню розгляду феномена цінностей з різних точок зору, за допомогою різних парадигм. Будучи одним з найважливіших компонентів внутрішнього світу людини, цінності не однозначні, багатьма дослідниками розуміються по-різному. Тут актуальним є питання стосовно професійної позиції психолога.

Професійна позиція розуміється нами як сукупність соціальних регуляторів поведінки у сфері професії, це, по суті, «внутрішня картина» її. Цінності, смисли, що вкладаються в неї, стратегії поведінки, уявлення і сприйняття психологічної норми і не-норми, уявлення про спектр результатів практичної діяльності є складовими професійної позиції.

Останнім часом в психологічній науці зростає інтерес до проблеми цінностей як елементів структури особистості взагалі і особистості психолога безпосередньо, їх впливу на поведінку, ролі в саморегуляції та інше. З'являються різні дослідження, присвячені як структурно-змістовним особливостям систем ціннісних орієнта-

ції, так і механізмам їх реалізації в поведінці і діяльності людини. Однак, міра розробленості питання ціннісної сфери особистості психолога в психології і по цей день залишає прогаліни.

Існує безліч визначень поняття “цінності”, що мають як загальний, дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу. У загальних визначеннях поняття “цінності” може надаватися декілька значень, залежно від даного аспекту смислового контексту:

а) цінності – як суспільний ідеал, породжені суспільною свідомістю, абстрактне уявлення, про атрибути необхідного в різних сферах суспільного життя: це загальнолюдські та конкретно-історичні цінності;

б) цінності, які постають у вигляді продуктів матеріальної та духовної культури або людських вчинків [11].

Поняття “цінність”, як складовій особистості, надається неоднакове значення в різних психологічних теоріях. Так, наприклад, З. Фрейд [17] прямо не вникав у проблеми цінностей, але співвідношення з ними все-таки малося на увазі. Супер-его Фрейда є по суті сховищем як несвідомих, так і соціально обумовлених моральних установок, етичних цінностей та норм поведінки, які служать свого роду суддею або цензором діяльності й думок Его, встановлюючи для нього певні межі. Фрейд у своїх роботах вказує на три функції Супер-его: совість, самоспостереження та формування ідеалів. На його думку, завданням совісті є обмеження, заборона свідомій діяльності; завданням самоспостереження – оцінка діяльності незалежно від спонукань, потреб Ід та Его. Формування ідеалів пов'язане з розвитком самого Супер-его. За словами Фрейда: “Супер-его дитини насправді конструюється по моделі Супер-его його батьків: воно наповнене тим же змістом і стає носієм традицій та думок, що переживають час, цінності, які передаються, таким чином, від покоління до покоління” [17, 22].

Психоаналітичну теорію особистості Фрейда можна віднести до психодинамічних, таких, що використовують для опису особистості внутрішні психологічні властивості індивіда, в першу чергу, його потреби та мотиви. Проте, за Фрейдом, основні потреби і мотиви поведінки самою особистістю неусвідомлені та знаходяться в стані конфлікту з соціальними нормами. У зв'язку з цим, цілком справедливий вислів Б.В. Зейгарник: “неприйнятним у вченні Фрейда в методологічному відношенні є для нас не факт визнання несвідомого, а його трактування як явища, що суперечить свідомості, – це, по-перше, а по-друге, визнання того, що основним механізмом розвитку особистості є біологічна потреба, задоволення якої не може відбутись із-за соціальних нормативів, що всі атрибути свідомого життя людини є лише символами витіснених біологічних потреб”

[4, 11].

Таким чином, для теорії З. Фрейда та його послідовників властиві природність та фатальність механізмів розвитку особистості, а також суперечність між потребами особистості та соціальними нормами [11].

Як і більшість вітчизняних авторів, чеський дослідник Я. Гудачек [3], указує на два основні значення поняття "цінності":

а) цінності в сенсі об'єктивно існуючих предметів, подій, ідей, властивостей матеріальних та духовних продуктів;

б) цінності в сенсі значущості для індивіда.

Основою особистості Е. Шпрангер [16] вважав ціннісні орієнтації, за допомогою яких вона пізнає світ. Включення суб'єкта в пізнання і означає що ціннісну орієнтацію. По Шпрангеру, ціннісна орієнтація особистості – продукт загальної ціннісної орієнтації людства. Це цілком духовний початок, що визначає у кожної людини поняття світу і що є похідною частиною загального людського духу.

Ціннісні орієнтації як один з механізмів цілепокладання виділяє Н.Ф. Наумова [10]. Вони орієнтують людину серед об'єктів природного та соціального світу, створюючи впорядковану й осмислену, таку, що має для людини значення, картину світу. Вони дають підставу для вибору з наявних альтернатив дії (цілей і засобів), підстави для переваг відбору та оцінки цих альтернатив, визначаючи "межі дії", тобто не тільки направляють, але і регулюють ці дії.

Власне кажучи, незалежно від підходу, що використовується психологом, цілі психологічного впливу за допомогою ціннісних орієнтацій розглядаються як «емоційна підтримка і увага до переживань клієнта; розширення свідомості і підвищення психологічної компетентності; розвиток реалістичності і плюралістичності світогляду; підвищення відповідальності клієнта і вироблення готовності до творчого освоєння світу» [8,414]. У загальному значенні це стосується питання перебудови регуляції поведінки та діяльності особистості в найбільш значущих ситуаціях її соціальної активності. Значущі ситуації соціальної активності як клієнта, так і психолога, спрямовують ставлення людини до цілей її життя, до тих засобів, за допомогою яких ці цілі можуть бути досягнуті. Цілі і засоби, у свою чергу, задаються широким контекстом обставин життя, загальними соціальними, економічними, політичними, духовними умовами того суспільства, в якому знаходиться практичний психолог. Цінності ж, у свою чергу, спрямовуючи, координуючи зусилля практикуючого психолога, керують цілісністю його поведінки або, власне, діяльністю.

У кожному з випадків вплив цінностей в психологічному практикумі необхідно мати на увазі. Вони можуть проявитися (незалежно від їх носія - психолога або клієнта) у процесі взаємодії психолога

і клієнта наступним чином: 1) у рефлексії того, що в житті значимо для людини, 2) в уявленні про соціальні норми поведінки і про те, що не є нормою; 3) у розумінні того, чим на життєвому шляху можна знехтувати, що не є важливим для людини.

В процесі професійної діяльності людина неминуче вступає у певні суспільні відносини з іншими людьми. Професійна діяльність стимулює розвиток особистості та її ціннісних орієнтацій через нові зв'язки. Індивідуальні ціннісні орієнтації взаємодіють та впливають на колективні в основному через міжособистісні взаємини. У цих взаєминах, разом з ціннісними орієнтаціями, виявляються і різні сторони психології взаємодіючих особистостей, оскільки, як справедливо відзначає В.Г. Алексеева [1], будь-який акт людської діяльності має для даного індивіда або групи психологічне забарвлення. Іншими словами, участь людей в професійній діяльності, яка володіє загальними ознаками, веде до формування у них схожих рис особистості, обумовлених професійними вимогами до психічних та психофізіологічних особливостей людини [12].

При позитивній мотивації, формується професійна придатність, яка накладає помітний відбиток на всю зовнішність людини, його психомоторику, на утворення стереотипів мови і мислення, на його установки та звичайно на ціннісні орієнтації. На думку Е.О. Клімова [7], для кожної певної професійної групи характерний свій сенс діяльності, своя система цінностей. Характер впливу професійної діяльності на особистісний розвиток визначається наявністю або відсутністю діяльнісно-сислової єдності, яка полягає у відповідності професійних і особистісних цінностей. Якщо вибрана професія та життєвий сенс, що реалізується, життєва цінність, що досягається, складають діяльнісно-сислово єдність для суб'єкта, то професійна діяльність набуває сутнісного, сенсожиттєвий характер.

Особливе значення система ціннісних орієнтації займає в діяльності професій типу "людина – людина", набуваючи в цьому випадку характер центрального елемента в структурі їх професійного образу світу. Одним з яскравих прикладів подібної діяльності є діяльність практичного психолога, функції якого дуже специфічні. Специфічність його роботи полягає в тому, що **коло** його завдань має широкий та різноманітний спектр. Він має справу з індивідуальністю людини, крім того, психолог сам є індивідуальністю. У своїй діяльності він постійно стикається з різними віковими, соціальними і культурними категоріями людей, також до його завдань входить спілкування як з окремою особою, так і з групами людей [15].

Одну з важливих характеристик професії психолога, який повинен бути готовий працювати з людьми, що кардинально відрізняються від нього по освітньому і культурному рівню, національності,

політичним і релігійним переконанням і таке подібне, можна виділити, зокрема, необхідність приймати та поважати інший погляд на світ, відмінний від власного, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності [14].

Взагалі відомо, що У.Л. Мороховська [9] виокремила одинадцять цінностей (гермінальних та інструментальних), які безпосередньо стосуються професії психолога, тобто професійно значущі цінності, а саме: цікава робота, творчість, щастя інших, продуктивне життя, пізнання, суспільне визнання, освіченість, терпимість, чуйність, відповідальність та раціоналізм.

Ціннісно-сміслові орієнтації особистості виявляються, закріплюються та коректуються в професійній діяльності індивіда. Необхідно відзначити, що процес формування ціннісно-сміслових орієнтацій і професійна діяльність взаємодетерміновані. З одного боку, відношення до професійно трудового середовища формується на основі системи особистісних сенсів людини, обумовлених минулим досвідом, усвідомлювана частина цієї системи існує у вигляді цінностей та ціннісних орієнтацій; з іншого боку, професійна діяльність діє на систему ціннісних орієнтацій особистості [12].

Ціннісні орієнтації, як стійкі властивості особистості практичного психолога, динамічно розвиваються в процесі трудової діяльності. Початок цієї діяльності для більшості людей доводиться на вік, пов'язаний з початком кар'єри, коли професіонали намічають життєві цілі і починають їх здійснювати.

За вченням Б.Г. Ананьєва [2], з початком самостійної суспільно-трудової діяльності будується власний статус людини. Цей статус також пов'язаний із статусом сім'ї, з якої людина вийшла. Зокрема, це стосується цінностей професійного самовизначення. Так, ряд дослідників цієї проблеми підтверджує, що характер пов'язаних з вибором ціннісно-сміслових орієнтацій і переваг, детермінованих соціальним та професійним статусом. Проте під впливом обставин життя та історичного часу, ціннісні орієнтації та смислові уявлення можуть все більш віддалятися від колишнього статусу та долати старий устрій життя, зберігаючи найбільш цінні традиції. Таким чином соціальні інститути, здійснюють вплив на формування ціннісно-сміслових переваг індивіда [5].

Є.О. Клімов [7] відзначає, що основним видом діяльності людини є соціально обумовлена, усвідомлена, цілеспрямована праця, головні характеристики якої властиві і професійній діяльності. Особливості організації професійної діяльності, її спрямованість та об'єкт виступають як окремі чинники розвитку або ж деформації системи ціннісних орієнтацій особистості.

На початку професійно-трудової діяльності зростає значення об'єктивних обставин, що впливають на свідомість індивіда, зокре-

ма, взаємодія вже наявних ціннісних уявлень і ціннісних орієнтацій та нових різних форм соціальної практики [6].

Система ціннісних орієнтацій особистості взагалі, і безпосередньо психолога не залишається незмінною впродовж всього життя людини, включаючи і зрілий вік. Стосовно динаміки системи цінностей в зрілому віці адекватнішим є не термін "формування", що припускає якийсь кінцевий висновок, а термін "розвиток", який має ширше значення.

Цінності непостійні: вони змінюються в часі в результаті діяльності людей, як змінюються і самі люди. Унаслідок накопиченого життєвого досвіду те, що було для індивіда центральною цінністю, може перетворитися на периферійну або навіть змінити свою полярність - позитивна цінність може перетворитися на негативну і навпаки. Одним з чинників зміни системи цінностей є соціально-історичні умови, на тлі яких розвивається особистість. Вітчизняні та зарубіжні дослідники відзначають, що соціально-економічні, політичні, ідеологічні зміни в суспільстві, а також професійна діяльність спричиняють за собою зміни системи цінностей суспільства, соціальних груп, окремої особистості. Мінливість суб'єктивних цінностей та смислових переваг пов'язана з об'єктивністю реального процесу життя індивіда і суспільства, в якому система цінностей виявляється, і який є їх віддзеркаленням. Вони осмислюється та оцінюється в процесі навчання, в процесі вироблення особистісної і професійної позиції, в процесі усвідомлення етичних норм, а також в самій професійній діяльності [13]. Формування ціннісних орієнтацій психологів має бути засноване на розвитку у них здібностей до рефлексивного аналізу результатів взаємодії з людьми. Навички такої рефлексії спроможні виявляти відхилення від «ідеального» зразка (образ психолога) і стимулюючого вибір моральних імперативів (цінності), психологічних (сенси) і операціональних орієнтирів (дії, вчинки) особистісно-професійного зростання. Важливо, щоб розвиток здібностей до рефлексії поєднувався з формуванням у практичних психологів когнітивного, емоційного і поведінкового компонентів професійної позиції. Відповідність декларованих і реалізованих у поведінці ціннісних орієнтацій сприяє не тільки особистісній цілісності, але і більш продуктивній адаптації психолога до професійної діяльності.

Проведений теоретичний аналіз літературних джерел, що розглядають ціннісний аспект формування та існування професійної позиції психолога-практика підтвердив важливість урахування його впливу на здійснення професійної діяльності. Формування і корекція структури цінностей спонукають до складних змін - цінності зазнають переоцінку рангів і значимостей для особистості. Чинником, що викликає ці зміни, служать емоційно-значущі для

особистості події. Динаміка ціннісних орієнтацій і її характер залежить від висхідної системи ціннісних орієнтацій практичних психологів. Отримані дані про характер динаміки структури цінностей дають можливість прогнозувати професійну ефективність чи неефективність у практичній психології.

Розглядаючи теоретичний аспект динамічних змін в системах ціннісних орієнтацій як психологів-початківців, так і вже сформованих професіоналів, можна виділити певні закономірності. До них відносяться фактори, що впливають на динаміку ціннісних орієнтацій практичного психолога :

- з чим прийшла людина, що було особистісно вагомим для неї з самого початку, її власна структура цінностей та пов'язані з ними норми і приписи, наявна модель майбутньої професійної діяльності;

- розуміння значущого, пріоритетного і необхідного у її культурному середовищі, в її референтній групі, на думку якої людина звикла орієнтуватися;

- міра володіння психологічною опірністю самої людини щодо груповому тиску;

- ступінь асиміляції норм і орієнтирів, прийнятих у групі;

- особистісно вагомі події періоду навчання і професійного становлення;

- насиченість, багатство нового смислового поля, різнобарвність зразків поведінки в різних життєвих ситуаціях, спектру психологічних норм.

Проведене теоретичне дослідження відкриває перспективи подальшої роботи з більш глибокого вивчення впливу систем ціннісних орієнтацій в процесі професійної психологічної допомоги, вивчення внутрішньоособистісного ціннісного конфлікту як ситуації дисонансу декларованих і реалізованих цінностей, його впливу на особистість. Таким чином, формування професійної позиції психолога-практика являє собою складний, багатофакторний процес. Пильне і уважне дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій в ході освоєння і здійснення професійної діяльності психолога відіграє в цьому одну з провідних ролей.

Переоцінка цінностей - закономірний процес професійного розвитку практичного психолога. Набуття нових життєвих та соціальних ролей примушує його по-новому дивитися на багато речей. У цьому, на думку Р.С. Немова [35], полягає основний момент особистісного кар'єрного розвитку фахівців-професіоналів. У різні періоди життя, коли має місце перебудова взаємин людини зі світом, актуалізуються ті або інші цінності, відбувається їх переоцінка. Це сприяє самоудосконаленню. Впродовж індивідуального розвитку в

різні періоди спостерігається домінування певних ціннісних орієнтацій. Відбувається це під дією тих або інших чинників та механізмів, що реалізують процеси особистісної динаміки [5].

Виходячи з цього, можна припустити, що професійно-важливі ціннісні орієнтації психологів проходять ряд своєрідних модифікацій. Тобто, у практичних психологів з різним стажем роботи вираження професійно-значимих цінностей буде проявлятися по різному, але це потребує дослідження, яке буде нами проведене.

Висновки. Отже, розвиток ціннісно-сміслових орієнтацій практичних психологів на різних етапах професійної діяльності неоднозначний, їх характер та динаміка еволюціонує під впливом багатьох чинників. Сукупність індивідуальних властивостей практичного психолога, що є внутрішніми чинниками розвитку людини, особливості соціокультурного середовища, що виступає як зовнішній чинник, визначає особливості ціннісно-сміслові сфери особистості психолога – практика в процесі взаємодії, що реалізується професійною діяльністю.

В свою чергу, особливості організації професійної діяльності, її спрямованість та об'єкт виступають як окремі чинники розвитку, динаміки змін або ж деформації ціннісних орієнтацій практичного психолога.

Література

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития // Психол. журн. - 1984 № 5. - С. 63-70.
2. Ананьев Б.Г. Избранные труды: В 2-х т., Т. I. - М., 1980. - 232 с.
3. Гудачек Я. Ценностная ориентация личности // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. - М., 1989. - С. 102-109.
4. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии. - М., 1982. - 128 с.
5. Кадыкова Т.А. Особенности динамики ценностных ориентаций студентов: Дис. канд. психол. наук: / Т.А. Кадыкова. - Донецк, 2002. - 205 с.
6. Карандашев В.Н. Как стать психологом: введение в профессию. Учебное пособие. Вологда, издательство «Легиа», 1999. - 132 с.
7. Климов Е.А. Общечеловеческие ценности глазами психолога профессионала // Психол. журн. - 1993. - т.14. - №4. - С. 130-136.
8. Куньяский М.Б., Моин В.Б., Попова И.М. Сознание и трудовая деятельность: ценностные аспекты сознания, вербального и фактического поведения в сфере труда. Киев; Одесса, 1985. 187 с.
9. Мороховська У.Л. Розвиток мотиваційних складових професійного самовизначення майбутніх психологів: Автореф. дис... канд. психол. Наук:/ У.Л. Мороховська. - К., 2011.- 20 с.
10. Наумова Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. - М., 1988. - 199 с.

11. Серый А.В, Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности. Учебное пособие. - Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. - 92 с.
12. Серый А. В. Ценностные ориентации личности в структуре профессионально значимых качеств: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - Иркутск, 1996. - 25 с.
13. Серый А.В., Яницкий М.С. Динамика смысложизненных ориентаций в процессе обучения в вузе // Психолого-педагогические проблемы образования. - Кемерово, 1998. - С. 183-189.
14. Стасюк У.Л. Професійно значущі цінності майбутніх психологів / У. Л. Стасюк // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - Житомир, 2009. - т. 7: Екологічна психологія, № 21. - С. 205-210.
15. Стасюк У.Л. Смысложиттєві орієнтації психологів / У. Л. Стасюк // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - Житомир, 2009. - т. 12: Проблеми психології творчості, № 8. - С. 284-293.
16. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности // Психология личности. Тексты / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. - М.: Изд-во МГУ, 1982. - С. 55-60.
17. Фрейд З. Я и ОНО: труды разных лет, в 2-х т. Т. 2, - Тбилиси, 1991. - 425с.

The theoretical aspects of dynamics of the valued sphere of practical psychologists are examined in the article; factors that influence on this process.

Keywords: *the valued orientations, practical psychologist, dynamics of the valued orientations of practical psychologists.*